

Lietuvos valdovų, pradedant Vytautu ir Jogaila, raštų nuorašai 1575 m. Brastos pilies teismo aktų knygos išraše, atspindinčiame ginčą dėl po Liublino unijos naujai nubrėžtų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos sienų

Copies of Letters from Lithuanian Rulers, Beginning with Vytautas and Jogaila in an Excerpt from the 1575 Brest Castle Court Records, Reflecting a Dispute over the Newly Drawn Borders between the Grand Duchy of Lithuania and Poland Following the Union of Lublin

Eugenijus Savišcevas

Docentas, daktaras

Vilniaus universitetas

Istorijos fakultetas

Senovės ir vidurinių amžių istorijos katedra

El. paštas: eugenijus.saviscevas@if.vu.lt

XIV a. pabaigos–XVI a. vidurio Lietuvos didieji kunigaikščiai užėmė dominuojančią padėtį šalies administravimo sistemoje, todėl jų raštų, kaip istorijos šaltinių, reikšmė – milžiniška. Įsibėgėjusi Lietuvos Metrikos knygų leidyba artėja prie ribos, kai bus publikuotos visos Jogailaičių laikų Lietuvos valdovų kanceliarijos knygos, atversiančios naujas galimybes nuodugnesniems Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) istorijos tyrimams. Bet kartu aiškėja būtinybė Metrikos medžiagą sistemškai apdoroti kartu su vienalaikiais Lietuvos valdovų dokumentais, nepakliuvusiais į kanceliarijos knygas. Akivaizdu, kad išblaškytų po skirtingų šalių rankraščių saugyklas XVI a. Lietuvos valdovų vardu sudarytų dokumentų masė yra milžiniška, o jai susisteminti prireiks dešimtmečių. Bet naujų, iki šiol nepublikuotų ar nežinomų XV a. raštų pasitaiko vis rečiau, o jei ir pasitaiko, tai dažniausiai – vėlyvesnių nuorašų pavidalu. Šią publikaciją paskatino Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomas nuorašas iš 1575 m. Bras-

tos pilies teismo knygos (toliau – **rankraštis**), į kurį įrašyti keli XV–XVI a. Lietuvos didžiųjų kunigaikščių raštai. Šios publikacijos tikslas – dvejopas: papildyti *Vitoldianoje*¹ publikuotą didžiojo kunigaikščio Vytauto raštą dar vienu, kirilika surašytu, nuorašu² ir pateikti su minėtu raštu susijusius Vytauto, Kazimiero, Aleksandro bei XV a. pabaigos Brastos seniūno vietininko raštus, transumuotus 1542 m. Zigmanto I rašte. Trijuose pastaruosiuose užsimenama ir apie Jogailos raštą. Publikacija papildyta dar trijų rankraščio transumuotų visuomeninę reikšmę turinčių XVI a. vidurio dokumentų aprašymais.

Rankraštis

Antrąją didžiojo pasninko savaitę (galbūt, 1397 m., o gal ir gerokai vėliau) Dubičiuose sudarytas Vytauto raštas³ Jerzy Ochmańskiui buvo žinomas iš dviejų kopijų: **1)** iš kirilika surašyto 1575 m. akto, kurio išplėšti pradiniai ir baigiamieji lapai, įsiūto į 1580–1676 m. Brastos pilies teismo knygą⁴; **2)** iš 1887 m. publikuoto, lenkiškai surašyto, 1579 m. Melniko pilies teismo knygoje buvusio Lenkijos ir LDK sienų komisijos darbo aprašymo⁵. Čia publikuojama **trečia kopija** yra iš Brastos pilies teismo knygoje buvusio 1575 m. sausio 1–4 d. svarstytos bylos protokolo nuorašo (rankraščio), 1624 m. vasario 3 d. išduoto „ponui Vilniaus vaivada“ (Leonui Sapiegai?). Vrublevskių bibliotekoje dabar saugomas rankraštis – tai didelis, ant 24 lapų (*in folio*) surašytas, trijų teismo pareigūnų parašais ir dviejų iš jų signetiniais antspaudais patvirtintas dokumentas, dabar įrištas į nieko bendra su juo neturinčių vienalaikių dokumentų tomelį⁶. Rankraštyje atsispindinti byla kilo tarp Vilniaus tįjūno Stanislovo Naruševičiaus bei Mstislavlio vaivados Jurgio Astiko iš vienos pusės ir Lenkijos Karūnos kancleraičio Kasparo Dembinskio bei jo žmonos Marinos Kapočiūtės – iš kitos. Tiksliau kalbant, Jurgis Astikas šiame rankraštyje tik paminėtas, nes jis su Dembinskiais bylinėjosi dėl kitos valdos, Jasenkos, tai aiškėja iš jau minėto Brastos pilies teismo knygos akto, kuriame įrašyta ir pirmoji Vytauto rašto

¹ *Vitoldiana: Codex privilegiorum Vitoldi Magni ducis Lithuaniae, 1386–1430*, zebrai i wydał Jerzy Ochmański, Warszawa–Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1986 (toliau – *Vitoldiana*).

² *Vitoldianos* leidinio silpnybės dėl rusėniškų raštų transliteracijos lotyniškėmis raidėmis yra ne kartą pastebėtos. Egidijus Banionis, „[Recenzija] *Vitoldiana: Codex privilegiorum Vitoldi Magni ducis Lithuaniae, 1386–1430*“, in: *Lietuvos istorijos metraštis, 1987 metai*, 1988, p. 142–147; Sergiej Polechow, „Rahoza. Przyczynek do dziejów kancelarii i dworu wielkich książąt litewskich w epoce Witolda“, in: *Studia z Dziejów Średniowiecza*, 2019, t. 23, p. 199–215.

³ *Vitoldiana*, p. 83–84, nr. 86. Datuodamas raštą Ochmański sureikšmino ankstyvąsias įmanomas datas: 1397 m. kovo 15 arba 1413 m. kovo 16 d., bet neatmetė ir 1426 m. vasario 21 bei 1427 m. kovo 13 d. Išties, Vytautas dažnai lankėsi Dubičiuose apie Velykas. Brastos pareigūnų sąrašuose siūloma datuoti 1426 m. vasario 29 d. *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*. T. VIII, *Ziemia brzeska i województwo brzeskie XIV–XVIII wiek*, pod redakcją A. Rachuby, Warszawa: IH PAN, 2020 (toliau – *Urządnicy*, t. 8), p. 180.

⁴ *Опись документов Виленского центрального архива древних актов*, Вильна, 1913 (toliau – ODVCA), t. 10, nr. 745, p. 183–185.

⁵ Tikslūs šaltinio nuorodos *Vitoldianos* sudarytojas nepateikė. С. Шклович, *Сборник статей разъясняющих польское дело по отношению к Западной России*, вып. 2, Вильна, 1887 (toliau – SSRPD), p. 81–108 (Vytauto rašto nuorašas, p. 99).

⁶ Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), F16-74, l. 1–24.

kopija⁷. O nagrinėjamas rankraštis buvo skirtas Naruševičiui, kuris skundė Dembinskius 1574 m. liepos 25 d. (čia ir toliau skliausteliuose pateiktos nuorodos į rankraštį – l. 22v) su ginkluotais sėbrais nuniokojus jo Dubičių kaimą ir palivarką bei Romaškų ir Levkų kaimus. Dėl jau minėto dalies akto, kuriame buvo pirmoji Vytauto rašto kopija, praradimo nėra visai aišku, kaip klostėsi Astiko byla, bet akivaizdu, kad jo ir Naruševičiaus bylos sutapo dėl jiems bendro atsakovo – Dembinskių poros ir jų siekio nestoti į Brastos teismą, kur būtų buvę teisiami pagal tuo metu galiojusį Antrąjį Lietuvos Statutą. Dembinskių tvirtinimu, jų Horodiščės valda, kur buvo padėtas juos į Brastos teismą kvietęs šaukimas, neva dar prieš Liublino uniją, o juo labiau po jos, kai buvo pakeistos LDK ir Lenkijos sienos, priklausė Lenkijos Karūnai, todėl jie turėtų būti teisiami Liubline ar Melnike (Palenkės vaivadijoje) pagal Lenkijos teisę. Bylai užsitęsus Dembinskis šiuos argumentus sutvirtino net „gilesniais įrodymais“: pateikė kronikininkų žinias apie Sandomiero kunigaikštį Kazimierą II Teisingąjį, 1179 m. užvaldžiusį Brastą, ir t. t.⁸ Maža to, byla rutuliojosi 1575 m. pirmosiomis dienomis, kai, pabėgus Henrikui Valua, Lenkija ir Lietuva neturėjo valdovo, todėl Dembinskiai reikalavo bylos klausimą perkelti į jau numatytą Stenžyčo (Stężycz) konvokaciją, kurioje turėjo būti paskirtas bylą spręsiantis teismas (l. 2).

Nors bylinėtasi dėl privačių turtinių nesutarimų, bet atsakovų siekis ignoruoti Lietuvos teisę, Liublino unijos sukeltą LDK teritorinių praradimų kontekste, į dienotvarkę išskėlė nemažai politinės istorijos klausimų, kurie teisme buvo aptariamai, remiantis konkrečiais dokumentais: 1563 m. Varšuvos seimo recesu, Liublino seimo aktais, kuriuose lenkų pusė tvirtino dar Jogailą atidavus Palenkę Karūnai (l. 1v–2). Atsakydami į tai ieškovai pateikė išrašus iš 1546 m. bendros Lenkijos karalystės ir LDK komisijos sudarytų sienų aprašymo (l. 6) bei 1574 m. LDK Ponų Tarybos ir riterijos suvažiavimo (Vilniaus konvokacijos) raštą (transumptas l. 15–16v).

Aiškumo dėlei verta paminėti teisme rungtyniausių šalių argumentus. Byloje atsakovais buvę Dembinskiai privertė ieškovą Naruševičių pateikti įrodymus, dėl ko Dembinskių Horodiščės valda turi būti pripažinta LDK teritorija. Kaip tik todėl ieškovas pasirinko čia publikuojamą 1542 m. Zigmanto I raštą ir 1546 m. LDK ir Lenkijos sienų komisijos raštų išrašais. O asmeninių nesutarimų priežastis buvo Naruševičiaus turtiniai santykiai su podukra Marina Kapočiūte Dembinskiene. Jos tėvas Ivanas Kapočius 1563 m. sausio 18 d. surašytu testamentu paskyrė savo žmonai, kunigaikščio Leono Palubinskio dukteriai Marijai, 15 000 kapų grašių ir trečdalį savo valdų disponuoti iki gyvos galvos, jei net po jo mirties ji ištektų už kito vyro, bet su sąlyga, kad gautas turtas po jos mirties liks vaikams, t. y. tuo metu nepilnametei Marinai ir naujagimiui (testamento sudarymo metu Palubinskaitė laukėsi), o jei jie neišgyventų, tai jo brolio Vasilijaus Kapočiaus palikuoniams (l. 10v). Po pirmo vyro mirties Palubinskaitė staigiai ištekJė antrą kartą už Stanislovo Naruševičiaus⁹, kuriam 1567 m. vasario 22 d., už jai paskolintus pinigus,

⁷ ODCVA, t. 10, nr. 745, p. 183–185.

⁸ SSRPD, p. 93–96.

⁹ Kapočius mirė 1563 m. vasario 1 d., o Palubinskaitė, kaip ji pati teigė, antrąkart ištekJė tą pačių metų gegužės 10 d., žr. *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага, Кніга запісаў 44 (1559–1566)*, падрыхтаваў А. Груша, Мінск: Арты-Фэкс, 2001, p. 129, 134.

skirtus skoloms padengti ir įkeistas valdas išsipirkti, užrašė 6 000 kapų grašių laidą, garantuotą jos valdomis (viso dokumento nuorašas l. 20v–22). Kai pati kunigaikštystė Palubinskaitė mirė, be motinos su patėviu likusios nepilnametės Marinos Kapočiūtės ir jos turtų globos ėmė reikalauti Vasilijus Kapočius. 1571 m. pavasarį, pasak Kapočiaus, po ilgo vilkinimo, byla pasiekė valdovo teismą. Tų pačių metų birželio 30 d. Zigmantas II Augustas nusprendė atimti Kapočiūtės globą iš patėvio Naruševičiaus ir perduoti ją Karūnos kanclerienei Barborai Dembinskai. Iš rankraščio ne visai aišku, bet, regis, Palubinskaitė pasirūpino dukterį sužadėti su Karūnos kanclerio Valentino Dembinskio sūnumi Erazmu. Kiek vėliau jaunuolis pajuto Dievo pašaukimą ir išvyko studijuoti į Italiją, siekdamas kunigystės, todėl buvo nuspręsta Kapočiūtę ištekinti už jaunesniojo Erazmo brolio Kasparo¹⁰. Naruševičiui valdovas priteisė Palubinskaitės jam už 6 000 kapų grašių užrašytas valdas, iki pilnametystę pasiekusi Kapočiūtė galės jas išpirkti (Zigmanto II Augusto teismo rašto transumptas l. 7v–14v).

1575 m. pirmosiomis dienomis susirinkęs Vilniaus konvokacijos įgaliotas Brastos pavieta (iš esmės kaptūrinis¹¹) teismas sausio 4 d. paskelbė nutarimą, pripažinusį Dembinskį pavaldžius Brastos pavieta jurisdikcijai ir patvirtino Naruševičiaus ieškinį dėl jo valdose padarytų žalų. Nei patys Dembinskiai, nei jų teismo įgaliotinis teismo nutarimo nebelaukė, tad vaznys bergždžiai tris kartus juos šaukė teismo namuose, pilyje ir ant jos tilto (l. 18v). Žinoma, toks dramatiškas akto pasakojimas nereiškia bylos pabaigos¹², nes dar ir 1579 m. Dembinskiai atsisakė stoti į Brastos teismą¹³ ir atvira jėga priešinosi teismų nuosprendžiams, tuo galiausiai užsitarnaudami valdovo Stepono Batoro nemalonę – šis juos 1584 m. lapkričio 28 d. paskelbė banitais¹⁴.

¹⁰ Ši istorija jau yra pastebėta pounijinės Lietuvos santykių su Lenkija tyrinėjimuose. Henryk Lulewicz, *Gniewów o unię ciągnę dalszy. Stosunki Polsko-Litewskie w latach 1569–1588*, Warszawa: IH PAN, 2002 (toliau – H. Lulewicz, 2002), p. 53–55.

¹¹ Negryną kaptūrinio teismo formą rodo akto pradžia: „На рочках сѣдовыхъ водлѣгъ постановенїа отъ всехъ становъ Великоз(о) Кнѣзства Литовскоз(о) на ѣезде виленскомъ в роцѣ прышломъ тисеча пѣтсотъ семдесѣтъ четвертомъ м(есе)ца ноябра кѣ Жываню справедливости Счыненоз(о)...“ Bet teismo sudėtis atitinka kaptūrinio teismo kolegijos dvasią: Brastos paseniūnis Merkelis Raiskis, Brastos pilies teismo teisėjas Vasilijus Ivanovičius Honovskis ir „geriejį žmonės“ – Brastos vėliavininkas Abraomas Matvejevičius Bukraba ir Brastos žemės teismo teisėjas Kerdiejus Kričevskis (l. 1). Brastos pareigūnų sąrašą parengę istorikai naudojosi čia aptariamu rankraščiu ir atsižvelgė į jo teikiamus duomenis. Visgi jų darbe dėl neapsižiūrėjimo įsivėlė klaidelė. Kitaip nei įrašyta sąraše, Brastos pilies teismo raštininkas Mikalojus Pzyšychockis neminimas rankraštyje kaip 1575 m. teismo dalyvis. Iš tikro 1624 m. vasario 3 d. jis tik pasirašė iš pilies teismo knygų Vilniaus vaivada išduotą išrašą. Beje, ši data daugiau nei mėnesiu ankstina Pzyšychockio kaip Brastos pilies teismo raštininko veiklos pradžią. *Urządnicy*, t. 8, p. 124–125, nr. 471, 481.

¹² Apie šios bylos poveikį LDK kilmingiesiems žr. H. Lulewicz, 2002, p. 295, 307, 319.

¹³ Dembinskio protestas ir atviras atsisakymas paklusti sienų komisijos nutarimams. SSRPD, p. 89–96.

¹⁴ *Акты издаваемые Виленскою Археографическою Комиссиею*, t. 1: *Акты Гроденского земского суда*, Вильна, 1865, p. 238–243.

1542 m. spalio 28 d. Zigmanto I raštas, minintis valdovo Jogailos ir transumuojantis valdovų Vytauto, Kazimiero, Aleksandro bei Brastos seniūno vietininko raštus

||3v|| Жыкгимонт, Божю м(и)л(ос)тю корол полскии, великии княз литовскии, рѣскии, прѣскии, жомоитскии, мазовецкии и иных.

Чыним ѿвно сим нашым листомъ.

Били нам чолом земање поветѢ Берестейског(о) переволчане: Іан ІакѢбовичъ и Андреи а Миколаи Іановичы, а Воитехъ з ыншою братею и вчасники своими, и покладали перед нами листы великого князя Витовта и деда нашог(о) короля Іакгела, и отца нашог(о), славное памяти Казимера а брата нашег(о) Александра, королеи, их м(и)л(ос)ти, на которыхъ описано, ижъ продкѢ их ляхѢ ІанѢшѢ дано пѣстыню Ѣ КѢрешове ѿ Парцовское границы, за Берестем, на которои жо пѣстыни оныи продокъ их ІанѢшъ и тежъ МѢрынъ, потомокъ оного ІанѢша, ѿсели. А потом, кгда люди наши ѿблонцы поветѢ Берестейского почали сѣ были Ѣ тѢю землю их ѢстѢповати и границы ихъ казити, тогды ІакѢб и Матеи переволочейские братѢ нашомѢ АлександрѢ, королю, ег(о) м(и)л(ос)ти, на тых людехъ жаловали и очевисто ѿ том з ними стоѣли. И корол, ег(о) м(и)л(ос)ть, Александеръ розказал сѢдѣамъ на онѢю землю выехати и тог(о) межы ними досмотрети наместникѢ лидскомѢ н(а)нѢ СтаниславѢ ПетрышевичѢ а наместникѢ берестейскомѢ п(а)нѢ СенкѢ ѿлизаровичѢ. Ино они за некоторыми иншими справами тамъ не могли выехати¹⁵, нижъли вжо потомъ ѿт п(а)на ІакѢба Іановича¹⁶, старосты берестейског(о), наместникъ ег(о) берестейскии Федор з некоторыми земањы берестейскими тамъ межы тыми преволоченскими и людми ѿблонскими, на оныи земли выежджалъ и тог(о) межы ними смотрелъ. И в тои земли Преволоченских правыхъ знашолъ и границѢ имъ осыпаль, и листъ свои сѢдовыи им далъ, и тот онныи лист сѢдовыи такъже перед нами покладали, и били нам чоломъ, абыхмо на то дали имъ нашъ листъ. И тые вси листы, и онѢю землю, водле тое границы, ѿко на тых листехъ ѿписѢть потвердили им нашым листом на вечность.

Ино мы тых листов ѿгледавши казали их слово ѿт слова в сем нашем листе вписати, которые жъ такъ сѣ в собе мають.

ѿт великого князя Витовта.

НаместникѢ берестейскомѢ ВирѢтѢ¹⁷.

Прошал в нас тот лях ІакѢшъ пѣстыни Ѣ КѢрешове ѿ Парцовское границы за Берестем. И ты ||4|| бы емѢ дал сести на тои пѣстыни.

Писанъ Ѣ ДѢбичах Ѣ четв(е)р(г) дрѢгое недели великог(о) постѢ¹⁸.

¹⁵ Taisytas žodis.

¹⁶ Žr. išnašą 25.

¹⁷ Turėtų būti ТвирѢтѢ. Žr. šiamе Zigmanto I rašte ketvirtą transumuotą dokumentą.

¹⁸ Apie dokumento datavimą žr. išnašą 3. Iš iki šiol skelbtų dokumentų su čia publikuojamu šaltiniu susijęs 1541 m. Zigmanto I teismo raštas apie Jablonkos ir Jasenkos žemių dešimtinės davimą Parcovo bažnyčiai. *Lietuvos Metrika (1540–1544). Knyga 24. Užrašymų knyga 24*, parengė A. Dubonis ir D. Antanavičius, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2023, p. 148–149, nr. 123.

А то др҃гии листь.

Казимер, Божю м(и)л(о)стю корол полскии, великии княз литовскии, р҃скии, княжа пр҃ское, жомоитскии и иныхъ.

Наместник҃ берестеиском҃ п(а)н҃ Рымовид҃ Іакгентович҃¹⁹.

Где сѧ жаловаль намъ тотъ М҃рынъ, ижъ, деи, чынит сѧ ем҃ кривда ҃ граници ҃ Переволоце а в К҃решове. Ино какъ б҃детъ граничено и здавна, и какъ б҃детъ держаль за великого князѧ Витовта и за нас, нех, деи, бы и нине такъ держаль по старом҃. А не велел бы еще ем҃ кривды чынити ником҃, боронил бы еси ег(о) ѿт кривдъ.

Писанъ ҃ Би²⁰дкгощы, авг҃ста девѧтыи день, индыкт девѧтыи²¹.

А то третии листь.

Александр, Божю м(и)л(о)стю великии княз литовскии, р҃скии, жомоитскии и иныхъ.

Маршалк҃ нашом҃, наместник҃ лидском҃ п(а)н҃ Станислав҃ Петрашкович҃²² и наместник҃ берестеиском҃ п(а)н҃ Сенк҃ олизарович҃²³.

Жаловали намъ земѧне берестеискии Іак҃сбъ и Матеи переволоченскии на людеи нашихъ Берестеиского повет҃ на ѧблонцов, што жъ имъ кривды поделали в земли и в иныхъ речах, и границы им показили, и здесь стоѧли перед нами и мовили ѿ томъ очевисто. И тые ѧблонцы намъ на нихъ жаловали, ижъ сѧ имъ ѿ нихъ болшыи кривды в земли стали. И Преволоченскии вказывали перед нами лист деда нашег(о) короля Іакгеловъ и листь великог(о) князѧ Витовтов, што жъ еще прадед҃ их т҃ю землю К҃решовъ зап҃сто дали и тые, деи, ѧблонцы т҃ю землю в них ѿнимают. Прото, штобы есте поспол сѧ згодившы рокъ положили и там выехали и казали тым ѧблонцом перед собою стати, и ѿ том бы есте межы ними досмотрели и справедливость вчынили, и ѿ тые земли промежк҃ них конецъ бы есте вделали.

Писанъ ҃ Вилни, авг҃ста третии ден, индыктъ четвертынацѧть²⁴.

А то четвертыи листь.

Прыказанемъ г(оспа)дара моего п(а)на Іак҃сба Іановича²⁵, старосты берестеиског(о), ѧ, Федор, [в] тот час б҃д҃чы наместником ҃ Берести ѿт п(а)на Іак҃сба

¹⁹ Iki šiol manyta, kad Rimvydas Jogintaitis Brastos vietininku buvo 1459–1460 m. (*Urządnicy*, t. 8, p. 181). Šis dokumentas galinę datą leidžia pastumti kiek toliau. Žr. išnašą 21.

²⁰ Raidė ir taisyta iš raidės S.

²¹ Dokumentas turėjo būti surašytas 1461 m. rugpjūčio 9 d., taigi jis patvirtina Kazimiero Jogailaičio viešnagę Bydgoščiūje. Plg. Grażyna Rutkowska, *Itinerarium króla Kazimierza Jagiellończyka 1440–1492*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2014, p. 182.

²² Stanislovas Petraitis Kiška, Lydos vietininkas 1488–1499 m. *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 1: *Województwo Wileńskie XIV–XVIII wiek*, opracowali H. Lulewicz, A. Rachuba, P. Romaniuk, Warszawa: DiG, 2004, p. 385.

²³ Senka Olizarovičius, Brastos seniūnas 1494–1496-07-27 (*Urządnicy*, t. 8, p. 181–182). Šis dokumentas galinę datą leidžia pastumti kiek toliau. Žr. kitą išnašą.

²⁴ 14 indikcija sutampa su 1496 m. rugpjūčio 3 d. Tą dieną Aleksandras Jogailaitis buvo Vilniuje. Krzysztof Pietkiewicz, *Itinerarium króla Aleksandra Jagiellończyka 1492–1506*, Warszawa: IH PAN, 2016, p. 60.

²⁵ Jokūbas Janavičius Niemiravičius Ščitas, Brastos seniūnas (1479-06-07–1492-12-29). *Urządnicy*, t. 8, p. 181.

Іановича, а зо мною земѣне берестеиские пан Михно Тимошкевичъ а пан Пилипъ Костомолоцкии.

Жаловали земѣне берестеиские королю, еѣ(о) м(и)л(ос)ти, на имѣ: Хрыщонъ а Іакѣб, а Іанъ²⁶ Трещин сын на королевских людех на ѣблонцовъ рекѣчы: *отнимаютъ* ѣ них землю ѣ Кѣрешове и до Парцовѣское границы. И корол, еѣ(о) м(и)л(ос)т), ѣказал тоѣ(о) досмотреть п(а)нѣ еѣ(о) м(и)л(ос)ти. А п(а)нѣ, еѣ(о) м(и)л(ос)т), нас выслалъ на тѣю землю тоѣ(о) досмотрети. И мы на тѣю землю выехали. И переволоцские стали жаловати, рекѣчы: «то еѣсть Кѣрошово болонѣ [s] и дѣбровы, ажъ до Парцовѣское границы. А ѣблонцы нас с тоѣ(о) вытискають, сена, што покосимъ, то берѣтъ и дѣбровы чертѣтъ». А ѣблонцы рекли: «не ваша то землѣ, але то землѣна наша ѣтчызна». И переволоцские ||4v|| рекли: «мы на то маем листы старого короля и Витовтовы, и сего короля». И положили перед нами листы старого короля и князя великоѣ(о) Витовтовы. Ино ѣ князя великоѣ(о) Витовтове листе стоить, пишет до п(а)на старосты берестеиского до Твирѣбѣта: «Просил нас тот лѣх Іакѣшъ пѣстыни ѣ Кѣрешове *от* Парцовѣское границы. И ты быс мѣ дал на тои пѣстыни сести, на Кѣрешове». А в сего короля листе стоить такъже, велит емѣ держать по старомѣ²⁷. А на выѣеи тоѣ(о) выездил там небощыкъ панъ ѣлехно Довоиновичъ²⁸, какъ Берестей держал. И подлѣгъ их жо старыхъ листовъ, их пры тои земли оставил, и листъ свои сѣдовыи дал на тѣю пѣстыню переволоцским. И мы, порозѣмевшы подлѣгъ листов данѣ старѣ(о) короля и великого князя Витовта, и подлѣгъ листѣ п(а)на ѣлехновоѣ(о), и прысѣдили есмо такии переволоцким Кѣрешово з дѣбровами и з сеножатми *от* Парцовѣское границы и до княжых болоней, подлѣгъ старыхъ листов. А ѣблонцом на их землю, на Хрыщоновѣ и на Іакѣбовѣ, и на Іановѣ ѣдно бортю тягнѣти толко.

А пры том было землѣн берестеиских Прогалииские Іакѣбъ а брат его Іанъ и иныхъ людех добрых пры том было досыт.

А на то еѣсли сѣ мели ѣблонцы або переволоцские ѣстати королю, еѣ(о) м(и)л(ос)ти, сто копъ грошей, а городѣ – пѣмдесят копъ.

И мы на то Хрыщонѣ, Іакѣбѣ и Іанѣ лист свои дали за своими печатми.

Писан сентебра вторѣи ден, индыктъ девѣтѣи²⁹.

²⁶ Inicialinė vardo raidė taisyta.

²⁷ Čia perpasakojamas Kazimiero Jogailaičio raštas.

²⁸ Złednica Davainaitis Brastos seniūnu buvo 1452–1459 m. *Urządnicy*, t. 8, p. 181.

²⁹ 9 indiktas sutampa su 1491 m. rugsėjo 2 d. Tai reiškia, kad pastarasis raštas transumuotas paskutiniu ne dėl savo vėlesnės chronologijos, jis kaip tik ankstesnis už Aleksandro Jogailaičio raštą, o dėl žemesnio raštą sudariusio pareigūno statuso. Su tokiu datavimu dera Jokūbo Janavičiaus Niemiravičiaus Ščito seniūnavimo Brastoje laikas (žr. 25 išnašą), taip pat užuomina Brastos seniūno vietininko teismo rašte, kur minimi raštai „<...> старого короля и Витовтовы, и сего короля...“ Čia paminėtas „senasis karalius“, kuris buvo prieš Vytautą, žinoma – tai Jogaila. Tokiu atveju „dabartinis karalius“ – Kazimieras, nes, jei būtų turimas galvoje Aleksandras, žodžiai „senasis karalius“ būtų nesuprantami. Vietoj to būtų parašyta dabartino karaliaus senelis ar pan.

И з ласки наше на чоломбите оных земьѣн берестейских то есмо зчинили, на то дали имъ сес наш листъ и тсю землю Кзрешово от Парцовское границы водле давног(о) держанѣя продков их и водлзгъ оных листов великог(о) князѣя Витовта и короля Якгела, и отца нашег(о) Казимера, и брата нашег(о) Александра, королеи, их м(и)л(ос)ти, и водле оного тежъ листъ сздовог(о), подтверждаем им самымъ, жонамъ и детемъ, и на потом бздзчим щадком их вечно и навеки непорзшно. Мають они то на себе держати и вжывати зо всим с тым, якъ се таѣ земля и кгрзнтъ их Кзрешовскийи от Парцовское границы з давна в собе маеть, водле тых листов выжеимененых и на сем листе нашом выписаных на вечные часы.

И на то дали есмо им сес наш листъ, до которог(о) и печать н(а)шъ прыложым казали.

Писанъ ѡ Кракове, под лета Божог(о) нароженѣя тисеча пѣят сот сорокъ второг(о), м(есе)ца окѣтебра двадцат осмыи ден, индыктъ первыи.

* * *

Trys rankraštyje transumuoti XVI a. vidurio dokumentai

1. 1546 m. Brastos vaivadijos pasienyje sudarytas LDK ir Karūnos sienų aprašymo fragmentas 1575 m. teisme Naruševičiaus įgaliotinio pateiktas kaip įrodymas, jog Horodiščios valda priklausė Brastos pavietui. Rankraštyje vadinamas: „Екстрактъ с книг комисарских за печатми их м(и)л(ос)ти пановъ радъ Великог(о) князства Литовског(о) и с подписом рски его м(и)л(ос)ти п(а)на Миколаѣ Радивила, воеводы виленског(о), канцлера великог(о) князѣя [s] Литовског(о) <...>“ (l. 5–6v). Šis sienų aprašymas istorikams yra gerai žinomas³⁰, publikuotas³¹, o jo rusėniškai surašytas originalas ir vėlyvesnis lenkiškas nuorašas saugomi Vrublevskių bibliotekoje³². Į rankrašті įtraukta sienų aprašymo fragmento data jau iš pirmo žvilgsnio pasirodė neatitinkanti XVI a. pirmos pusės rusėniškos leksikos: „Днѣя семог(о) серпнѣя рокъ тисеча пѣятсотъ сорокъ шостог(о)“ (l. 5). О sienų aprašymo originale data užrašyta kitaip: „М(е)с(е)ца авгѣсм(а) 7 ден, в сѣботѣ, инѣдикт 4.“³³ Palyginus visą rankraštyje pateiktą fragmentą su atitinkama 1546 m. sienos aprašymo originalo vieta aiškėja didelis, bet ne absoliutus tekstų sutapimas: kai kur originalas, o kai kur atvirkščiai – fragmentas iš 1575 m. bylos teikia platesnę informaciją. Tekstų palyginimo lentelėje pateikiu išraiškingiausią rankraščio didesnio informatyvumo įrodymą.

³⁰ Tomas Čelkis, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorija: sienų samprata ir delimitaciniai procesai XIV–XVI amžiuje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 288–290.

³¹ *Археографический сборник документов, относящихся к истории Северозападной Руси*, t. 1, Вильна, 1867 (toliau – ASD), p. 46–126.

³² LMAVB RS, F16-19; XVIII a. lenkiškas nuorašas – LMAVB RS, F17-49.

³³ LMAVB RS, F16-19, l. 7v.

Iš 1546 m. sienų komisijos knygos	Iš 1575 m. rankraščio
Потомъ мильановцы и ко- стровцы повели насъ черезъ дѣбровѣ и боръ, ѣакобы на двѣ мили, а жадного знакѣ намъ не оказываючи и привели къ селѣ Рѣднѣ Воинникомѣ Вели- кого князства и черезъ то село повели насъ на всход солнца до болота, на имѣя Рѣдна. ³⁴	Потом мильановские и костровские вели насъ черезъ боръ и дѣбровѣ, ѣако на две мили, жадныхъ знаковъ не сказъючи, окромъ сосни одное, до которое сѣя такъ людьми княз- ства, ѣако и съ Короны, ѿ речы краденые сходѣтъ сѣдѣти и справедливость собе чынити, съ которою старыи чоловекъ Силвын, станѣвши поведѣлъ быти правѣдивѣю границѣ мильановскихъ, же были тыхъ тамъ пѣщѣи завѣше въ зжываню. И привели насъ мильановские до села Воинскоз(о) княз- ства Великоз(о) къ Рѣднѣ и повели насъ черезъ тое село, ѣакобы на всходъ слонца, до болота на имѣя Рѣдна. (l. 5v)

Išvada aiški: 1575 m. Brastos teismui pateiktas sienos aprašymas turėjo kitą proto-grafą, nei mums prieinamas originalas. Beje, palyginę 1575 m. rankraštyje įrašyto sienos aprašymo fragmentą atitinkančias dalis originale ir XIX a. pabaigos publikacijoje, kuri kaip ir turėjo būti parengta remiantis originalu, susiduriame su keletu didelių netikslumų. Pavyzdžiui, originale atstumai buvo žymimi myliomis arba stajomis (стаѣ), o publi-kacijoje atstumai perskaičiuoti į tuos dydžius atitinkantį varstų (версты) kiekį³⁵. Tai ženklas atsargiau naudotis minėta publikacija.

2. 1574 m. lapkričio 7 d. Ponų Tarybos ir visos LDK riterijos suvažiavimo (kon-vokacijos) Vilniuje raštas Brastos vaivadais apie Mstislavlio vaivados Jurgio Astiko ir Vilniaus tįūno Stanislovo Naruševičiaus byloje prieš Kasparą Dembinskį iškilusių sienos su Lenkijos karalyste klausimus, nurodantis saugoti ir ginti Brastos vaivadijos ribas (l. 15–17). Šis dokumentas galėtų papildyti jau publikuotą tarpuvaldžių aktų rinkinį³⁶.

3. 1571 m. birželio 5 d. Varšuvoje sudarytas ir raštininko Mykolo Haraburdos pasira-šytas Zigmanto II Augusto išaiškinamasis raštas Naugarduko vaivadais Povilui Sapiegai su nurodymu laikytis Lietuvos Statuto IV skyriaus 69 straipsnio, neleidžiančio bylose dėl išvijimo iš valdų apeliuoti į valdovo teismą ir reikalaujančio tokias bylas spręsti vie-
tos pilies teisme (l. 18–18v).

Baigiamoji pastaba. Labiausiai intriguojantis, bet taip ir neatskleistas liko rankraštyje kelis kartus paminėto, bet nei įrašyto, nei pažodžiui pacituoto Jogailos rašto klausimas. Galbūt jis buvo surašytas lotyniškai? Bet didžiojo kunigaikščio Aleksandro, kurio rašte jis pirmiausia minimas, aplinkoje netrūko žmonių, galėjusių nurašyti ar išversti lotynišką tekstą. Kad ir kaip būtų – tai vis tiek šiočia tokia užuomina apie kažkokį Jogailos vaid-menį valdant LDK.

³⁴ Ten pat, l. 9.

³⁵ ASD, t. 1, p. 52–53.

³⁶ *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego. T. 1: Okresy bezkrólewí (1572–1576, 1586–1587, 1632, 1648, 1696–1697, 1706–1709, 1733–1735, 1763–1764)*, opracował H. Lulewicz, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2006. Taip pat žr. H. Lulewicz, 2002, p. 178, išnaša 199.